

УДК 331.105.44 – 365.22 «1950/1960»

ЖИТЛОВА ПРОГРАМА «ВІДЛИГИ» У ВИМІРІ ПРОФСПІЛКОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ: ПОЛІТИЧНИЙ НАРАТИВ

Докашенко В. М.

HOUSING PROGRAM OF THE “THAW” IN THE MEASUREMENT PROFESSIONAL COMPETENCES: POLITICAL ARRIVAL

Dokashenko V.M.

Метою статті є дослідження політичного аспекту житлового питання в СРСР у призмі діяльності професійних спілок. Доводиться, що методологія «відлиги» ґрунтувалася на зовнішньо показовому запереченні сталінізму, тому акцентування владою уваги радянської спільноти на соціальних проблемах, отриманих у спадщину від попереднього режиму, на думку автора, автоматично політизувало їх сутність. Аналізуються дві основні форми діяльності спілок у вирішенні проблеми житла: колективно-договірна практика і робота житлово-побутових комісій. Зроблено висновок, що ініціювання профспілковими організаціями створення будинкових комітетів було формою втручання влади в особисте життя громадян, що раніше здійснювалося шляхом комунальної форми розподілу житла.

Ключові слова: «відлига», житлове питання, житлово-побутові комісії, колективні договори, професійні спілки, політизація, «соціалізація».

Постановка проблеми. Цією статтею планується розпочати новий цикл публікацій, в якому розглядатимуться політичні аспекти участі наймасовішої громадської організації у вирішенні соціальних питань. Його хронологічні межі охоплюватимуть період «відлиги». Саме в цей час у СРСР було розпочату чи не наймасштабнішу за часів радянської влади соціальну програму розвитку країни, складовою частиною якою було житлове питання. Свої витoki воно бере зі зміщення акцентів у концептуальних засадах функціонування радянської економіки, неодмінним постулатом яких було переважане зростання виробництва групи «А» перед групою «Б». М. С. Хрущов, виголошуючи ідею «соціалізації» економіки, як стверджує ряд вчених, змінював це співвідношення. Звичайно ж, як і раніше, за своїм характером вона залишалася командно-адміністративною, але її структура та баланс між галузями в роки «відлиги» почали змінюватися, що дозволило сформувати основи для суспільства спо-

живацького типу [1, с. 12]. Втім, проведений нами аналіз статистики того часу цієї тенденції не підтверджує. Згідно з даними статистичного збірника кінця «відлиги» питома вага засобів виробництва в загальному обсязі валової промислової продукції за цей час зросла на 7,2%, тоді як виробництво предметів споживання в її структурі зменшилося на 16,4% [2, с. 37], що й дає нам підстави розглядати «соціалізацію» М. С. Хрущова виключно як політичну акцію.

Втім, чи виступали ініціатори «відлиги» першовідкривачами – це ще питання, хоча директиви XIX з'їзду ВКП(б) й дають на нього досить вичерпну відповідь. У них, зокрема, планувалося в п'ятій п'ятирічці розпочати «широку програму державного житлового будівництва, збільшивши капіталовкладення на ці цілі приблизно в два рази порівняно з попередньою п'ятирічкою». У містах і робітничих селищах за державний кошт планувалося ввести в дію 105 мільйонів квадратних метрів загальної житлової площі [3]. Роком пізніше, виступаючи на п'ятій сесії Верховної Ради СРСР, голова Ради Міністрів СРСР Г. М. Маленков зробив поспішну заяву. «На базі досягнутих успіхів у розвитку важкої промисловості, - наголошував він, - у нас є всі умови для того, щоб організувати стрімке піднесення предметів народного споживання» [4, с. 8]. Це – до питання про першість очільників «відлиги» у зміні пріоритетів групи «А» перед групою «Б» та про наслідки для оратора, які незабаром позначаться на його долі.

У житловому будівництві, яке невдовзі стане важливим складником хрущовської «соціалізації», теж не все видається таким вже однозначним. Названий вище доповідач на засіданні п'ятої сесії (1953 р.) вищого законодавчого органу СРСР наголошував на необхідності покращення справи житлового будівництва загалом, і в забезпеченні «безумовного виконання завдань з будівництва і ремонту жи-

тла» [5, с. 20]. Місяцем раніше, у липні 1953 р. на Пленумі ЦК, що розглядав справу Л. П. Берії, Л. М. Каганович, який перебував у статусі першого заступника голови Ради Міністрів СРСР, заявив, що немає більш гострого питання, ніж житлове. «Звичайно, – продовжував він, – продовольче також гостре: м'яса мало, ковбаси не вистачає, але житло – житло – це важливіше» [6]. Інша річ, що цитоване він подав як навмисні дії його колеги, теж першого заступника голови Ради Міністрів – Л. П. Берії, які начебто спрямовувались на те, щоб вбити клин між партією та робітничим класом. Штучність звинувачення очевидна, адже підсудний вже тривалий час опікувався виключно ядерною програмою країни і до житлової проблеми не мав жодного стосунку. Однак, не внутрішні суперечки владної команди зараз нас цікавлять. Значно важливішою для нас є сама оцінка чиновником вищого рангу стану справ у забезпеченні населення житлом. Його увага до проблеми свідчить про її гостроту та необхідність якнайскорішого вирішення.

Таким чином, ще задовго до проголошення програми житлового будівництва вищі посадові особи країни загострювали увагу на цій проблемі, а перший повоєнний з'їзд партії намітив навіть рішучий крок у її вирішенні. Однак, у такому випадку, чим же тоді пояснити акцентування уваги на цьому питанні команди «відлиги»? Його причину автор вбачає у загостренні політичних проблем нової влади, що автоматично активізувалися внаслідок посилення боротьби між прибічниками сталінської управлінської моделі управління державою та прихильниками ідей ХХ з'їзду. Вибудовуючи методологію «відлиги» на зовнішньо показовому запереченні сталінізму, останні намагалися протиставити його найслабшим ланкам власну, більш успішну соціальну політику. Вона, безумовно, повинна була бути активнішою, а головне, більш орієнтованою на вирішення соціальних питань. Останнє, як відомо, було чи не найслабшим місцем усієї сталінської епохи. Звідси, на наш погляд, й слід шукати витоки «соціалізації» економіки в період «відлиги», невід'ємною складовою частиною якої стала програма забезпечення житлом. Лише проголошення «соціалізації» дозволяло, на нашу думку, новій владі майже миттєво отримати величезну армію прихильників, яка могла виступити найбільш дієвою підтримкою в боротьбі з прибічниками ортодоксального сталінізму. За основу робочої гіпотези цього дослідження взято припущення про те, що житлове питання, значно політизоване боротьбою за владу, виступало якщо не головним, то, принаймні, й не останнім чинником її утримання. Оскільки найчисельніша громадська організація була невід'ємною складовою всього механізму «відлиги», вона априорі не могла залишатися осторонь. Партія влади повинна була виділити їй власну політичну нішу в реалізації цієї важливої для неї програми.

Метою цієї статті є: дослідження політичного аспекту житлової проблеми в СРСР крізь призму ді-

яльності професійних спілок й акцентуація уваги на їхньому значенні в утриманні владних повноважень новими очільниками країни. Для досягнення мети автором поставлено завдання проаналізувати колективні договори у частині забезпечення робітників і службовців житлом, а також виявити латентний зміст роботи житлово-побутових комісій ФЗМК. З огляду на поставлену мету, а також те, що діяльність профспілок у той час значною мірою була спрямована на виконання політичної функції, вважаємо за доцільне проведення цього дослідження, спираючись на підходи та методи, характерні для політичної історії.

Аналіз останніх досліджень. Поставлена проблема значно актуалізується сучасним станом забезпечення української спільноти житлом. Фактичне самоусунення держави від її вирішення впродовж всього періоду незалежності вимагає від нинішніх очільників поставитися до цієї проблеми з усією відповідальністю та вваженістю. Досвід «відлиги» засвідчив, що політичний аспект житлової проблеми для теперішньої української влади має не менше значення, а тому продовжує залишатися актуальним. Звичайно, ніхто не вимагає від неї таких масштабів будівництва як за часів М. С. Хрущова, але розглядати його програму з точки зору будівництва соціального житла цілком допустимо.

Сучасною українською історіографією поставлена проблема ще не розглядалася, що робить її досить привабливою для дослідження. Втім, з приємністю вже вкотре відзначимо, що в різний час вже побачили світ ряд праць, які носять хоч і політологічний характер, але мають для нашої розвідки непересічне значення. Йдеться, передусім, про дослідження В. Ф. Цвиха та Л. М. Тупиці. Праця першого важлива для нас розробкою методологічних засад профспілкового руху [7], а другого – характеристикою його політичної складової [8]. Серед загальноісторичних праць, які дозволяють «вписати» діяльність радянських профспілок у контекст історичних подій, наведемо спільну працю В. К. Барана та В. М. Даниленка. І хоч видано її було майже двадцять років тому, а деякі її положення вже сьогодні викликають питання, наприклад, назва праці, – вона залишається найбільш повним комплексним дослідженням повоєнної епохи [9]. Значно осучаснена трактовка проблеми викладена у статті В. М. Даниленка, Н. О. Лаас, М. К. Смольницької [10]. У ній, зокрема, вводяться поняття «пізній сталінізм» та «соціалізація», які дозволяють значно конкретизувати проблему. З точки зору простеження динаміки вирішення соціальної проблеми в СРСР вирізняється праця Л. В. Ковпак, в якій вона розглядається з 1945 р. і до 2000 р. [11]. Цікавою постановкою питання вирізняється праця Н. Б. Лебіної, яка опрацьовує проблему повсякденного буття радянського народу за ознакою дихотомії норма / аномалія [12].

Виклад основного матеріалу. Власний аналіз проблеми почнемо не з ХХ з'їзду КПРС, як ми це робили зазвичай, а зі спільної постанови ЦК КПРС

та Ради Міністрів СРСР від 23 серпня 1955 р., якою намічалися заходи з індустріалізації, покращення та здешевлення будівництва. Починаючи з другої половини 1956 р., зокрема, передбачалося все нове будівництво здійснювати за типовими проектами. Індивідуальні допускалися лише в окремих випадках, за умови відповідного обґрунтування та за окремої згоди Держбуду республіки [13]. Мабуть, саме їх партійний керівник на XX з'їзді КПРС назвав «кустарщиною та надмірністю», хоча, водночас, докорінне покращення житлових умов було віднесене ним до однієї з найважливіших задач партії [14, с. 78; 79]. Не виключено, що саме останнє й стало політичною парасолькою «відлиги», яку тримали професійні спілки.

Але чому ж політичною? Тому, що вони були складовою політичної системи, а відтак виступали суб'єктом політичних дій. Крім того, ця громадська організація була наділена творцями «відлиги» такими широкими повноваженнями, що вони ставили всю профспілкову спільноту в залежність від себе, як від організації. Назвемо ті з них, які були сформульовані в Постанові ЦК КПРС «Про роботу професійних спілок СРСР» (грудень 1957 р.). Вони зобов'язувалися не лише активно сприяти успішному виконанню житлової програми та ще ширше розгортати соцзмагання за її виконання, але й енергійніше розповсюджувати досвід народного будівництва, допомагати індивідуальним забудовникам, контролювати хід будівництва та ремонту, домагаючись підвищення його якості та зниження вартості будівництва. Крім того, профспілкові комітети мали право брати участь у розподілі житла як збудованого підприємствами, так і того, що будувалося за рахунок місцевого бюджету [15, с. 222]. Отже, все, що пов'язувалося з будівництвом, ремонтом та розподілом житлової площі, входило до їх компетенції. За цих обставин пересічний співчанин, гостро відчуваючи на собі житлову проблему, потрапляв у пряму залежність від свого ж профспілкового комітету. І тут вже не суть було важливим, чи перебував він у лавах партії влади і змушений був виконувати її волю прямо чи опосередковано, якщо він був лише членом профспілки. Отже, чим більші масштаби будівництва, тим більша кількість трудівників ставала залежною від ставлення до них з боку місцевого осередку професійних спілок.

Масштаби та хід житлового і культурно-побутового будівництва були визначені Постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР, прийнятою у липня 1957 р. Вони були дійсно вражаючими. Так, за період із 1956 р. по 1960 р. загалом по СРСР планувалося ввести в дію за рахунок держави 215 млн. квадратних метрів загальної площі житла і здати в експлуатацію 104,6 млн. квадратних метрів індивідуальних житлових споруд. За розмахом будівництва Українська РСР після РРФСР в цьому проекті займала друге місце. З наведених вище цифр на українські терени припадало 29,5 млн. м² або 13,7% від усієї площі в державному будівництві країни та

104,6 млн. м² або 20,4% в індивідуальному [16, с. 338]. Подальша конкретизація планів житлового будівництва в Україні здійснювалася за Постановою ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 24 серпня 1957 р. [17]. З точки зору інтересів влади її було підготовлено бездоганно. Спочатку в ній подавався негатив, де, зокрема, зазначалося, що «Незадовільна забезпеченість населення УРСР житлом є наслідком серйозних хиб...». До яких було віднесено невиконання державних планів будівництва, низькі темпи індивідуального будівництва, нестача будівельних матеріалів, повільне впровадження прогресивних збірних конструкцій, недостатнє застосування великоблочних і великопанельних конструкцій, низька якість будівельних робіт тощо. З тексту випливало, що всі ці недоліки є результатом діяльності попередників. Лише після цього подавалися грандіозні плани житлового будівництва, які вже звичайно ж співвідносилися з діяльністю нової влади, тим самим виправдовуючи здійснене М. С. Хрущовим усуненням від неї ярих прибічників сталінізму.

Окремим пунктом Постанови визначалася роль профспілок у виконанні програми. Її упорядники поставили перед профспілковими структурами завдання щодо посилення контролю за ходом будівництва, організації соцзмагання будівельників, надання допомоги індивідуальним забудовникам і будівництву за кошти підприємств за трудової участі робітників. Значно детальніше проблема індивідуального будівництва була сформульована в постанові ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 13 липня 1954 р. Нею, зокрема, Укрпрофрада зобов'язувалася упродовж липня розглянути стан індивідуального будівництва і затвердити заходи з практичної допомоги забудовникам [18, с. 10–11]. Тобто, у розпорядженні вищого профспілкового органу республіки на виконання завдання лишалося всього два тижні. Така терміновість, вочевидь, була пов'язана з труднощами введення житла до експлуатації в державному секторі. Саме в 1959 р. темпи зростання житлового будівництва загалом по республіці знизилися до 8,25%, тоді як рік тому вони сягали 21,44%, про що переконливо свідчить наведена в кінці статті таблиця.

При цьому принагідно зазначимо, що вищі керівні органи цієї громадської організації, як Союзу РСР, так і Української РСР, вже неодноразово зобов'язували підпорядковані їм структури допомагати «успішному виконанню грандіозної програми житлового і культурно-побутового будівництва, розробленої партією і урядом на найближчі 10–12 років». Саме таке формулювання було внесене до Постанови IX пленуму ВЦРПС, що намічав заходи з виконання рішень Грудневого (1957 р.) пленуму ЦК. [19, с. 195]. Приблизно у такому ж стилі були сформульовані вимоги до низових структур на IV Пленумі ВЦРПС (1956 р.), який розглядав завдання профспілок у контексті рішень XX з'їзду КПРС. Основну причину невдач у вирішенні житлової про-

блеми його учасники вбачали в тому, що ряд міністерств (в постанові їх називається дев'ять) не виконували планів житлового і культурно-побутового будівництва. Як наслідок – виникнення труднощів з житлом. Провина ж профспілкових організацій виявляється була тому, що вони «терпимо ставляться до серйозних недоліків в житлово-побутовому обслуговуванні робітників і службовців», а деякі з них «не організували контролю за будівництвом житла, змирилися з тим, що міністерства систематично не виконують планів житлового і культурно-побутового будівництва» [20, с 4]. Отже, до процесу політичної підтримки влади через реалізацію житлової програми профспілки підключилися задовго до її прийняття.

Згідно статутів цією проблемою опікувалися всі без винятку структури громадської організації. Прийняття Положення про республіканську, крайову і обласну ради профспілок (1957 р.) відіграло в цьому процесі теж неабияку роль. Передусім зазначимо, що вже самим фактом їх створення значно посилювався партійний вплив на всі підлеглі структури громадської організації. Тепер значно структурованою виглядала паралель партійних і профспілкових органів, адже ЦК отримував можливість прямого контролю над Укрпрофрадою з будь-якого питання, а кожний обласний комітет партії – відповідну обласну раду профспілок. З огляду на проблему, що нами розглядається, це означає, що політичний аспект житлової проблеми опинявся під безпосереднім контролем обласного комітету партії. У названому Положенні ми виявили такі напрямки діяльності цього керівного органу масової організації: участь у розробці Держпланом республіки і відповідним раднархозом поточних і перспективних планів будівництва житла (з залученням обласних комітетів); організація громадського контролю за виконанням будівництва; сприяння індивідуальному будівництву для робітників і службовців; контроль за розподілом житла та, навіть, за правильністю нарахування квартирної плати [21, с. 2–3].

Контроль за розподілом житла займав чільне місце в діяльності громадської організації, адже справедливість, чесність та відкритість цього процесу надавали йому неабиякого політичного значення. Обласні ради профспілок затвердили своїх представників у комісіях із розподілу квартир при районних і міських радах. У Львові, наприклад, розподіл квартир здійснювався на основі спільного рішення облпрофради та міської ради депутатів трудящих. Первинним профспілковим організаціям були видано Порядок розподілу житлової площі. Питання розподілу було також заслухане на засіданні Президії облпрофради, однак вже найближча перевірка засвідчила масові порушення. На швейній фабриці облмісцепрому, наприклад, черга на житло була невпорядкована, хоча 47 заяв з проханням стати на чергу було подано. Врешті, коли фабрика все ж таки отримала єдину квартиру, то її було передано секретарю парторганізації, який взагалі не стояв в черзі та й уже

мав непогані житлові умови. На Львівському холодокомбінаті члени житлово-побутової комісії навіть не знали порядку розподілу житла, а на Львівському автобусному заводі з процесу його розподілу були усунені цехові житлово-побутові комісії. На Львівському заводі п/с 24 пішли ще далі. Тут розподіл здійснювала так звана трійка у складі директора заводу, секретаря парткому та голови профкому [22, арк. 1–9].

Подібне мало місце впродовж усього досліджуваного періоду. Минали роки, змінювалися міста, дійові особи, а ті ж самі хиби лишалися, що свідчить про системний збій у механізмі розподілу житла, в основі якого лежав принцип його безоплатного надання. Разом із тим, ми не можемо заперечити наполегливих спроб профспілкових комітетів та рад різних рівнів виробити чітку систему справедливого розподілу. Вагома роль тут відводилася первинним профорганізаціям. Їхній вплив на коло житлових проблем міг здійснюватися в основному в двох напрямках: через колективні договори, які укладалися між адміністрацією підприємств і представником трудового колективу, та через діяльність житлово-побутових комісій. Останні створювалися при фабрично-заводських та цехових комітетах профспілок. Спочатку про роль колективних договорів. Звичайно, повернення до колективно-договірної практики в повоєнний період є предметом окремого дослідження, яке дозволить, наряду з іншими його аспектами, розкрити й політичні мотиви цього кроку. Зараз же нас цікавить лише важлива складова колективних договорів – житлове будівництво. Внесення до колективних договорів зобов'язань адміністрації підприємств з житлового будівництва наперед визначало і виконання планів виробітку, і трудову активність, і необхідний рівень трудової дисципліни, і багато чого іншого. Бажання отримати окрему квартиру для сім'ї в час суцільного житлового дефіциту робило робітників слухняними та легко керованими. Через це вони часто-густо «не помічали» порушень своїх прав з боку керівництва підприємства чи цеху. Профспілкові комітети підприємств, згідно з Положенням «Про права фабричного, заводського, місцевого комітету професійної спілки» (1958 р.), отримували надзвичайно важливі функції, прямо пов'язані з перевіркою будівництва житла, контролем експлуатації житлового фонду, прийманні нового житла до експлуатації, а також у його розподілі, який здійснювався ними спільно з адміністрацією підприємств [23, с. 1–3].

Зміст колективних договорів не був сталим. До них, як правило, перед завершенням строку дії та перед укладанням нових, вносилися певні корективи з боку Укрпрофради та ВЦРПС. У Постанові про «Укладання колективних договорів на 1958 рік», наприклад, рекомендувалося включити питання виконання у визначені строки плану житлового будівництва, організацію будівництва житла за кошти підприємств та за рахунок внутрішніх ресурсів; своєчасний і якісний ремонт житла; допомоги індивідуаль-

ним забудовникам, а також забезпечення робітників паливом» [24, с. 4]. Однак, всі колективні угоди починалися із зобов'язань трудівників перед підприємством. Причому на перший план виносилися питання виконання та перевиконання державних планів. У дещо розширеному вигляді ці рекомендації ВЦРПС зразка 1958 р. були перенесені до Постанови ВЦРПС, яка регламентувала зміст договорів та порядок їх підписання на 1959 рік [25].

Слід зазначити, що тенденція широкої участі професійних спілок у вирішенні житлової проблеми з плином часу не зменшувалося, а навпаки, набирала все більших обертів. На нашу думку, це пов'язано не стільки з розвитком та втіленням в життя ідей «відлиги», скільки з гальмуванням «соціалізації», що суттєво зросло внаслідок безсистемної реформаторської шараханщини її лідера. Тут ми маємо на увазі не лише ускладнення в забезпеченні населення продуктами харчування та вимушене підвищення цін на м'ясо та молоко. Зрозуміло також, що зазначене викликало зростання цін на продукцію, що вироблялася на їх основі. Ускладнилася також ситуація і з іншими, не менш значущими напрямками економічної діяльності, що не могло не позначитися на розмірі державного бюджету і, відповідно, викликало скорочення капіталовкладень у будівництво житла. Втім, у міру наростання кризових явищ все більше посилювалася політична тріскотня навколо участі громадської організації в справі будівництва. Зокрема, в Постанові VIII Пленуму ВЦРПС, який розглядав завдання профспілок у світлі рішень XXII з'їзду КПРС, крім завдань, що стали вже традиційними, увага зверталася і на контроль за правильним використанням коштів. Центральний орган профспілок зобов'язав підлеглі організації та комітети виступити проти розпилена капіталовкладень за чисельними об'єктами, а також контролювати не лише хід, але й якість будівельних робіт. Їхня увага зверталася навіть на організацію контролю за збереженням і використанням будівельниками матеріалів [26, с. 241].

Однак сухі вказівки вищих профспілкових органів, спрямовані на розвиток житлового будівництва, не в змозі точно схарактеризувати значення колективних договорів у цьому процесі. Реальні масштаби впливу цих юридичних, хай навіть і половинчастих актів, можна уявити лише за кількісною стороною питання. У зв'язку з цим зазначимо, що їх число впродовж усієї «відлиги» невпинно зростало (мотиви зростання теж є темою окремого дослідження) і на кінець періоду досягло 12 151 [27, арк. 15]. Ця цифра означає, що найбільші підприємства республіки знаходилися у сфері дії колективних договорів, в основу яких закладалась політична складова. Якщо ж до цього додати, що перші чотири роки житлова програма реалізувалася, насамперед, через раднаргоспи, то вага колективних договорів у політичній площині різко зростала. Простежити це досить легко на прикладі введення в дію житлових будинків за рахунок коштів, виділених за державним планом по підприємствах і організаціях, що були пі-

двідомчими міністерствам Української РСР. Отже, в 1957 р. по УРСР було введено в дію 4 359 тис. м² житла, з них раднаргоспи ввели 3 502 тис. м², що складало 80,3% всієї площі, введеної до експлуатації. В 1958 р. по республіці було досягнуто планки 5 275 м², а по раднаргоспах – 4 034 або 76,5%, у 1959 р. – 5 462 і 2 919 або 53,4%, а в 1960 р. – 5 801 і 1369 м² відповідно, що набрало лише 23,6% усієї площі [28, с. 619].

З урахуванням наведених підрахунків, а також того, що відновлення колективно-договірної практики відбувалося у першу чергу на найбільших підприємствах, неважко пересвідчитися у наявності політичного чинника. При цьому ми не можемо заперечувати обопільної зацікавленості в цих угодах як органів влади, офіційними представниками якої на місцях були директори підприємств, так і самих трудівників. Зрозуміло, що перших, передусім, цікавили зобов'язання, які брав на себе трудовий колектив у аспекті виконання і перевиконання державних планів, а робітників і службовців вони цікавили з точки зору зобов'язань адміністрації у вирішенні найбільш гострого та болючого для них квартирної питання. Таким чином, колективні договори були тим документом, яким забезпечення трудівників окремим житлом ставилося в залежність від виконання ними планових завдань. З урахуванням інших чинників, такого, скажімо, основоположного, як панування державної форми власності на засоби виробництва, ця державна благодійність перетворювалася в економічне вираження політичної лінії партії та держави. Отже, якщо взяти до уваги зазначене, безкоштовне забезпечення робітників і службовців житлом перетворювалося на могутній політичний важіль тиску на робітництво. Натомість політичні дивіденди для партії влади не викликають сумнівів, адже виконання її накреслень з боку провідного класу виступало чи не найвагомим фактором політичної підтримки влади.

Оскільки посередником у цьому специфічному політичному процесі виступали професійні спілки, зупинимось на роботі житлово-побутових комісій, що організовувалися при ФЗМК та при цехових профорганізаціях. Їх діяльність регламентувалася відповідним Положенням. Більшу частину періоду «відлиги» профспілкові організації діяли за Положенням, прийнятим ще в 1951 р. [29], і лише в 1963 р. було погоджено його оновлений варіант [30]. З огляду на зазначене, виглядає доцільним проведення порівняльного аналізу текстів зазначених положень, що дозволить визначитися з основними рисами житлової політики в її сталінському трактуванні та новими рисами, що були привнесені політикою «відлиги».

Основне завдання комісій полягало в залученні широкого профспілкового загалу до активної роботи з покращення обслуговування житлово-побутових умов робітників і службовців. І в цьому відношенні думки укладачів сталінського і хрущовського положень житлово-побутових комісій повністю збігають-

ся. У кількісному відношенні – число їх компетенцій – також значних розбіжностей немає. За нашими підрахунками, Положення, прийняте в 1951 р., містило 28 компетенцій, а в Положенні зразка 1963р. – 34. Якщо перше практично повністю орієнтувало роботу зазначених комісій на проблеми будівництва житла і забезпечення ним трудівників, то в Положенні 1963 р. значно об'ємніше виписані компетенції, пов'язані з іншими напрямками життєдіяльності населення. Зокрема, назване Положення, крім здійснення контролю за житловим будівництвом, зобов'язувало житлово-побутові комісії ФЗМК контролювати хід будівництва дитячих садків, клубів, лікарень та інших комунально-побутових об'єктів. У той час як в першому Положенні йшлося лише про контроль над роботою майстерень із пошиття та ремонту одягу і взуття, функціонуванням бань, пралень та перукарень. Тобто, не нових побутових закладів, а тих, які вже працювали.

Останнім документом діяльність житлово-побутових комісій значно поглиблювалась. Він спрямовував їхню діяльність не лише у сферу контролю за вже прийнятими до експлуатації закладами, а й тими, що знаходилися в процесі будівництва. Причому, зараз вони повинні були тримати у сфері своєї уваги також і будівництво дошкільних та медичних закладів, що раніше не входило до їх компетенції. Окремо в Положенні наголошувалося на необхідності сприяння розвитку житлово-будівельних кооперативів. До сфери їх компетенції ввійшла допомога у виділенні земельних ділянок і кредитів під будівництво, здійснення контролю за їх правильним використанням, а також витратою пайових внесків. Йшлося в ньому також і про індивідуальне будівництво. Названі положення стали результатом впливу постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 1 липня 1962 р. «Про індивідуальне і кооперативне житлове будівництво» [31]. Її основні положення знайшли свій подальший розвиток у Постанові Ради Міністрів СРСР, що побачила світ вже поза межами «відлиги» (листопад 1964 р.) [32], хоча в ній ще відчувалася подих її ідей.

Звернімо також увагу на розширення участі названих комісій у розподілі житла. Якщо в старому Положенні вони проводили обстеження житлових умов претендентів на отримання квартир, а потім разом з адміністрацією складали списки осіб, що його потребували, то в Новому – вони самі обстежували умови проживання й самі подавали до ФЗМК списки тих сімей, які потребували покращення житлових умов. Вони ж готували і вносили пропозиції щодо розподілу житла по цехах, відділах та інших господарських підрозділах. Зростання участі цих комісій ФЗМК у процесі розподілу житла мало для влади подвійний ефект. Перший – суто пропагандистський, оскільки розширення їх повноважень давало їй підстави стверджувати про зростання ролі трудящих у процесі розподілу матеріальних благ. По-друге, це збільшувало залежність трудівників від профспілкового органу. Якщо враховувати надзви-

чайно високий рівень підпорядкованості радянських спілок державі, то такі зміни теж були на її користь, що загалом сприяло зміцненню політичного чинника в цьому процесі.

Якщо наведене вище свідчить про наявність опосередкованої політизації процесу, то в Новому положенні мали місце пункти, де вона здійснювалась безпосередньо. Йдеться про пункт, в якому житлово-побутові комісії зобов'язувалися сприяти «розвитку комуністичних відносин у побуті, в залученні громадськості до управління господарством, надавати ФЗМК допомогу в організації домових комітетів, здійснювати контроль за їх діяльністю». На їхній практичній діяльності ми зупинимося дещо пізніше, а зараз спробуємо обґрунтувати важливість цього питання для влади. Справа в тім, що отримані трудівникам квартири не передавалися їм у власність, тобто, висловлюючись сучасною термінологією, вони не підлягали приватизації. Отже, витративши безцінного перебільшення величезні кошти на їх будівництво і, передавши їх потім відповідальним квартиронаймачам, держава була зацікавлена в їхній правильній експлуатації. І це зрозуміло, адже відсутність реального господаря житла могла викликати звичайну безгосподарність з усіма супроводжуваними її матеріальними втратами. Наприклад, пов'язаними з їх подальшим ремонтом. Тому відсутність реального власника квартири, який би сам опікувався її належною експлуатацією, держава змушена була підмінити високопарним штампом на кшталт необхідності розвитку комуністичних відносин у побутовій сфері.

При цьому залишалось абсолютно незрозумілим, чому комуністичний побут вважався кращим, скажімо, за побут громадян інших країн, в яких вони користувалися правом власності на житло. Звичайно, що в цих країнах лідерам профспілки будь-якого підприємства і в голову не могла б прийти ідея розробки пропозицій з покращення експлуатації та забезпечення схоронності житлового фонду, скорочення строків і підвищення якості капітального і поточних ремонтів, поліпшення утримання і подальшого благоустрою прибудинкових територій. Однак, саме таке формулювання мало місце в Положенні житлово-побутової комісії в її редакції 1963 р. При цьому водночас зазначимо, що в порівнянні з попереднім, інтереси спілчан виглядають більш урізаними. Так, з основоположного документу комісії було вилучено їх участь у відборі житлових будинків для капітального ремонту, складання дефектних відомостей і графіка ремонту, контроль за ходом ремонтних робіт, що, погодьмося, виступало суттєвим важелем впливу на процес утримання житла і позбавляло трудівників від великого клопоту.

Варто, очевидно, звернути увагу й на методологічну половинчастість хрущовської програми, у виконанні якої, як ми вже мали змогу переконатися, брали участь і професійні спілки. З концептуальної точки зору вирішення житлової проблеми, вона зробила важливий і дуже рішучий крок: вона дозволяла перейти від принципу переважно комунального роз-

селення мешканців до сімейного. І це, безперечно, є важливим здобутком, який не варто перекреслювати малометражністю квартир, крихітними кухнями та суміщеними санвузлами. Розселення жильців за сімейним принципом повною мірою нівелює ці незручності. «Повсякденність комуналок, – пише дослідниця проблеми Л. Б. Лебіна, – позбавляла людей, що в них живуть, навіть маленького шматочка особистого життя, до якого так тягнеться людина. Найбільш потаємні його сторони стають набутком усієї квартири» [33]. Надання сім'ї окремої квартири знімає цей тиск.

Втім, повної відмови від комунального принципу все ж таки «відлига» не принесла. Цей рудимент, породжений радянщиною, було збережено у вигляді сумісного утримання нежитлових приміщень, прибудинкових територій та конструкцій громадського використання, таких як дах, сходові клітки, коридори, ганки тощо. Контроль за їх утриманням та експлуатацією повинні були здійснювати так звані будинкові комітети на громадських засадах, які, звичайно, не були винаходом очільників «відлиги» і мали свою досить давню історію. У різний час вони виконували різні функції, але часто-густо залишалися символом безграмотності, невігластва та міщанської обмеженості, що, навіть, надихнуло М. О. Булгакова на створення відомого сатиричного образу людини, яка була наділена владою, але залишалася надзвичайно примітивною за своїм світобаченням. Причини їх відродження в часи відлиги легко передбачували, оскільки перенесення відповідальності за утримання зазначеного на плечі громадськості економило значні кошти, – це по перше. По-друге, їх реанімація повністю відповідала ідеологемі «відлиги», в якій, як відомо, основна роль у суспільному розвої покладалася саме на трудящі маси. Новим положенням про житлово-побутові комісії останні повинні були допомагати ФЗМК організувати домові комітети на громадських засадах та здійснювати контроль за їх діяльністю.

Нам невідомо, який орган радянської системи управління ініціював їх відродження саме на профспілкових теренах, але в 1960 р. ВЦРПС, а за нею й Укрпрофрада приймають відповідні постанови, якими зобов'язують обласні ради профспілок провести вибори до будинкових комітетів на громадських засадах у державному житловому фонді. Як правило, вони складалися з декількох комісій. У Житомирській області, досвід якої узагальнювався Укрпрофрадою, він складався з чотирьох комісій: житлово-конфліктної, господарсько-фінансової, санітарного контролю та благоустрою та культмасової. Судячи з довідки інструктора житлово-побутового відділу Укрпрофради, поданої у вигляді доповідної записки, громадські будинкові комітети виконували надзвичайно широкий спектр робіт: від організації озеленення території і контролю за сплатою квартирної плати і аж до ініціювання позбавлення материнських прав за неналежний догляд за дитиною. Завдяки пильності громадськості в будинковому управлінні № 8 м. Житомира була виявлена недоплата жильцями

квартирної плати за 290 м² використовуваної площі [34, арк. 1–9].

Звичайно, у своїй більшості будинкові комітети працювали формально, або не працювали взагалі, що підтверджують чисельні архівні документи. Втім, серед цього суцільного негативу вдається виявити й приклади вдалої роботи. Зокрема, будинковий комітет житлово-комунального об'єднання Одеського канатного заводу створив Раду матерів, яка брала на себе функції вечірньої няні, що давало можливість батькам відвідати заходи культурного спрямування [35, арк. 27]. Цікавий випадок, але і все ж таки це був лише виняток із правил.

Інтерес влади у створенні будинкових комітетів на громадських засадах, незалежно від ступеню ефективності їх роботи, полягав у тому, що цим було завершено формування громадського контролю за виконанням усієї житлової програми, починаючи від планування будівництва, здачі до експлуатації й закінчуючи контролем за використанням помешкань квартиронаймачами. При цьому зазначимо, що він поширювався не лише на хід будівництва та експлуатації. Він розповсюджувався на особисте життя громадян, починаючи від постановки на квартирний облік, якому передувало відвідування житла членами житлово-побутової комісії ФЗМК з метою складання акту житлового стану сім'ї й закінчуючи з'ясуванням правильності сплати квартирної плати та утримання самого помешкання, на що мали право члени будинкових комітетів. Точно з цього приводу висловила дослідниця Н. Б. Лебіна: «Житло в радянському суспільстві не було просто місцем відпочинку, споживання, досить закритою сферою приватного життя. Воно перетворилося в соціальний інститут...», – стверджувала вона [31].

Отже, профспілки також доклали своїх зусиль до інституювання приватного життя, навіть у межах окремо взятої квартири. Інша річ, чи сприймалося це негативно громадянами? Переконані, що ні. Зараз би – однозначно, бо сьогодні формується зовсім інша система цінностей особного життя. Що ж бралось до уваги сучасниками «відлиги» – безперечно сам факт отримання квартири. Цей чинник був визначальним, і саме за ним вони оцінювали ефективність владної команди. Для розкриття теми нашого дослідження зазначене має першочергове значення, позаяк чим вдалішою виявиться реалізація програми житлового будівництва, тим вищим буде ступінь її підтримки з боку широких верств, яка буде означати не що інше, як рівень політичної довіри до неї. Нижченаведена таблиця дає можливість у цьому переконатися [36, с. 501; 608].

Таблиця 1

Введення в дію житлової площі в УРСР державними і кооперативними підприємствами та установами (без колгоспів)

Введено в дію (млн м ²)	Рік введення в дію								
	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964
	3,7	5,6	7,2	7,8	8,2	7,8	8,8	8,8	8,3

Таблиця дає можливість пересвідчитися в тому, що практично впродовж усього періоду мало місце досить стабільне зростання введеної до експлуатації житлової площі. Звичайно, докопуючись до деталей можна констатувати, що в 1957 році, у порівнянні з попереднім роком, цей показник зріс більше як на третину, що пояснюється нами пропагандою, адже в саме в 1957 р. побачила світ Постанова ЦК і Ради Міністрів «Про розвиток житлового будівництва в СРСР». Досить високі темпи зростання вдалося втримати ще в 1958 р., в якому кількість введених у дію квадратних метрів збільшилася, в порівнянні з попереднім, на 21, 4%. Починаючи ж із 1959 р. темпи житлового будівництва неухильно знижувалися, утримуючись в середньому на рівні 8,8% річних. У 1961 і в 1964 роках мав місце навіть їх спад по відношенню до попередніх років більше як на 5% в кожному. Втім, навіть з урахуванням зазначених деталей, не можна не відзначити того, що з 1956 р. по 1964 р. у республіці було здано 66,4 млн.м² жилої площі, що в середньому за рік складало біля 7,4 млн.м². Такого житлового буму Українська РСР не знала за всі роки радянської влади. Втім, ще красномовніше виглядає статистика в розрізі отримання цих квадратних метрів громадянами. На жаль, у нас відсутні дані по республіці. Загалом же по СРСР вони виглядають просто вражаюче. З 1956 р. і по 1964 р. нові квартири отримали 79,9 млн. осіб. З них одержали від держави, збудували власним коштом, та побудували за допомогою державного кредиту – 62,9 млн. осіб., а ще 17 млн. покращили свій житловий стан за рахунок повторного заселення [37, с. 609].

Отже, за 9 неповних літ квартири в країні отримали майже 80 млн. громадян, а тому будь-яке питання стосовно політичної довіри цих людей до влади буде риторичним. Таким чином, нова влада через розвиток житлового будівництва, попри всі негаразди, пов'язані із забезпеченням населення продуктами харчування, гучним реформаційним шаранганням та іншими негараздами, що мали місце в цей час, забезпечила собі досить міцну політичну підтримку з боку широких верств. Звичайно, зняти повною мірою соціальну напруженість вона не змогла, однак посутньо її нівелювати за рахунок реалізації житлової програми та активної участі в ній професійних спілок їй вдалося однозначно. Викладене вище дозволяє перейти до прикінцевих висновків.

Висновки. По-перше, житлова програма партії влади методологічно впливала з її зовнішньо-показового заперечення сталінізму в його класичній формі і виступала одним із головних інструментів безкомпромісної боротьби з прихильниками ортодоксального сталінізму. Здійснюючи тиск на найслабше місце в діяльності своїх попередників, і, водночас, обіцяючи вирішення житлової проблеми в найкоротші строки, нова політична команда намагалася в такий спосіб заручитися політичною підтримкою широких верств радянської спільноти. По-друге, використання в реалізації програми професійних спі-

лок було продиктовано, передусім, їх політичною суб'єктністю, що ґрунтувалася на політичній залежності від партії влади. Урахування останнього значною мірою пояснює багатогранність компетенцій наймасовішої організації, в тому числі і в сфері забезпечення населення житлом. По-третє, усталеними формами профспілкового впливу на вирішення квартирного питання стало відродження колективно-договірної практики, а також діяльність цехових житлово-побутових комісій та аналогічних комісій ФЗМК. До компетенції останніх було віднесено не лише житлові питання, а й контроль за виконанням зазначених договорів. За допомогою тісного переплетіння в цих документах виробничих і соціальних питань останні ставилися в залежність від ступеня виконання трудівниками планових завдань. По-четверте, створення будинкових комітетів на громадських засадах, ініційованих ФЗМК, завершило формування профспілкової паралелі в усьому, що було хоч якось пов'язано з житлом. По суті, будинкові комітети виконували контролюючу функцію за життєдіяльністю громадян, яка за сталінських часів здійснювалася за рахунок комунального характеру забезпечення житлом і носила тотальний характер. «Відлига» його лише трохи послабила чим і засвідчила ступінь свого відходу від сталінізму.

Л і т е р а т у р а

1. Даниленко Віктор, Лаас Наталія, Смольницька Мирослава. Українське суспільство від пізнього сталінізму до хрущовської «відлиги» // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Відп. ред. В. М. Даниленко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – Вип. 19. – С. 5–19.
2. Промышленность СССР. Статистический сборник. – М.: «Статистика», 1964. – 494 с.
3. Директивы XX съезда партии по пятому пятилетнему плану развития СССР на 1951–1955 годы / 9-й съезд ВКП (б) –КПСС (5–14 октября 1952 г.) Документы и материалы (Электронное издание). Скан., ОКР, обработка, формат: Александр Ханский, 2013 [Электронный ресурс]. URL: // http://publ.lib.ru / ARCHIVES / K / KPSS/ _ KPSS.html#019 (дата звернення 23.12.2017)
4. Маленков Г. М. Речь на пятой сессии Верховного Совета СССР. 8 августа 1953 года. – М.: Изд-во политической литературы, 1953. – 40 с.
5. Там само.
6. Стенограмма июльского (1957 г.) Пленума ЦК КПСС. 2–7 июля 1953 г. [Электронный ресурс]. URL: // <http://istmat.info/node/26502> (дата звернення 25. 12. 2017).
7. Цвих В. Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика: Монографія / В. Ф. Цвих. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 376 с.
8. Тупиця О. Л. Профспілки в політичній системі сучасного громадянського суспільства в Україні: виміри функціонування / О. Л. Тупиця. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2008. – 352 с.
9. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946 – 1980-і рр. / В. К. Баран, В. М. Даниленко. – К.: Видавничий дім «Альтернатива», 1999. – 304 с.

10. Даниленко Віктор, Лаас Наталія, Смольницька Мировіслава. – Вказана праця.
11. Ковпак Л. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.). / Л. Ковпак – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 250 с.
12. Лебина Наталія. Советская повседневность: норма и аномалии: От военного коммунизма к большому стилю / Наталія Лебина. – М.: Новое литературное обозрение, 2015 // [Електронний ресурс]. URL : // <https://books.google.com.ua/books?id> (дата звернення 03.01.2018).
13. О мерах по дальнейшей индустриализации, улучшению качества и снижению стоимости строительства. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР. 23 августа 1955 г. [Електронний ресурс]. URL: // http://www.expert-nii-kpu.ru/files/native_exp/native_m/23.08.1955г. (дата звернення 27.12.2017).
14. Отчетный доклад Центрального Комитета Коммунистической партии Советского Союза XX съезду партии. Доклад Первого секретаря ЦК КПСС тов. Н. С. Хрущева // XX съезд Коммунистической партии Советского Союза. Стенографический отчет. – Т. 1. – М.: Госполитиздат, 1956. – С. 9–130.
15. О работе профессиональных союзов СССР. Постановление Пленума ЦК КПСС. 16–17 декабря 1957 г. // Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898 – 1960. – Т. 9. – 1956–1960. – 9-е изд., доп. и испр. – М.: Политиздат, 1986. – С. 215–228.
16. О развитии жилищного строительства в СССР. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР. 31 июля 1957 г. № 931. // Собрание постановлений правительства Союза Советских Социалистических республик (СПП СССР). – 1957. – № 9. – С. 332–348.
17. Про розвиток житлового будівництва в Українській РСР. Постанова ЦК Компартії України та Ради Міністрів Української РСР. 24 серпня 1957 р. № 988 // Збірник постанов і розпоряджень уряду Української радянської соціалістичної республіки. – 1957. – № 12. – 31 серпня. – С. 3–23.
18. Про заходи по поліпшенню індивідуального житлового будівництва в містах і робочих селищах Української РСР. Постанова ЦК Компартії України та Ради Міністрів Української РСР. 13 липня 1959 р. № 1094 // Там само. – 1959. – № 7. – 3–31 липня. – С. 8–14.
19. Постановление IX Пленума ВЦСПС «О задачах профессиональных союзов в связи с решениями декабрьского Пленума ЦК КПСС» (Принято на заседании 8 января 1958 г.) // Девятый пленум Всесоюзного центрального совета профессиональных союзов. Стенографический отчет. – М.: Профиздат, 1958. – С. 184–203.
20. Об итогах XX съезда КПСС и задачах профсоюзов. Постановление IV Пленум ВЦСПС. (Принято 17 марта 1956 г.) // Бюллетень Всесоюзного центрального совета профессиональных союзов (Бюллетень ВЦСПС). – 1956. – № 6. – С. 1–11.
21. Положение о республиканском, краевом и областном совете профсоюзов. Утверждено Постановлением Президиума ВЦСПС 17 августа 1957 г. // Там само. – 1957. – № 16. – С. 1–4.
22. Справка о результатах проверки распределения жилой площади на предприятиях и организациях Львовской области и об использовании прав ФЗМК в части распределения жилой площади // Центральный державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), Ф. 2605, оп. 8, спр. 3109.
23. Положение о правах фабричного, заводского, местного комитета профессиональных союзов. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 15 июля 1958 г. // Там само. – 1958. – № 15. – С. 1–4.
24. О заключении коллективных договоров на 1958 год. Постановление ВЦСПС от 23 декабря 1957 года // Там само. – 1958. – № 1. – С. 1–6.
25. О заключении коллективных договоров на 1959 год. Постановление ВЦСПС от 23 декабря 1957 года // Там само. – 1959. – № 1. – С. 1–5.
26. О задачах профессиональных союзов по выполнению решений XXII съезда КПСС. Постановление VIII Пленума ВЦСПС (принято на заседании пленума 24 ноября 1961 года // Восьмой пленум ВЦСПС. Стенографический отчет. – М.: Профиздат, 1961. – С. 233–250.
27. Справка о выполнении коллективных договоров за 1964 год и внесении изменений в коллективные договора с учетом уточнения планов на 1965 год на предприятиях, стройках и в организациях Украинской ССР // Центральный державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), Ф. 2605, оп. 8, спр. 4156.
28. Підраховано на основі таблиці: Ввод в действие жилых домов за счёт средств, выделенных по государственному плану по предприятиям и организациям, подведомственных советам министров республик // Народное хозяйство СССР в 1960 году. Статистический ежегодник / Ответственный за выпуск С. Я. Генин. – М.: Госстатиздат, 1961. – 900 с.
29. Положение о жилищно-бытовой комиссии фабричного, заводского, местного (цехового) комитета. Утверждено Президиумом ВЦСПС 8 февраля 1951 г. // Сборник положений о комиссиях ФЗМК. – М.: Профиздат, 1955. – С. 19–21.
30. Положение о жилищно-бытовой комиссии фабричного, заводского, местного комитета. Утверждено постановлением Президиума ВЦСПС 30 декабря 1963 г. // Справочник профсоюзного работника. 1963 год. – М.: Профиздат, 1964. – С. 391–393.
31. Об индивидуальном и кооперативном жилищном строительстве. Постановление Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР. 1 июня 1962 г. [Електронний ресурс]. URL: // http://www.economics.kiev.ua/download/Zakony_SSSR/data03/tex15798.htm (дата звернення 01.01.2018).
32. О дальнейшем развитии кооперативного жилищного строительства. Постановление Совета Министров СССР от 19 ноября 1964 г. № 948 [Електронний ресурс]. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_6166.htm (дата звернення 01.01.2018).
33. Лебина Наталія. Вказ. праця.
34. Справка о работе общественных домовых комитетов в государственном жилом фонде Житомирской области. 22 марта 1961 г. // ЦДАВО України, Ф. 2605, оп. 8, спр. 3108.
35. Информация о работе общественных комитетов госжилфонда Одесской области // Там само.
36. Складено на основі даних: Народное хозяйство СССР в 1962 году. Статистический ежегодник. / Ответственный за выпуск С. Я. Генин. – М.: Статистика, 1963. – 735 с; Народное хозяйство СССР в 1964 году. Стати-

стический ежегодник. / Ответственный за выпуск С. Я. Генин. – М.: Статистика, 1965. – 887 с;

37. Народное хозяйство СССР в 1964 году.

R e f e r e n c e s

- Danylenko Viktor, Laas Nataliia, Smolnytska Myroslava (2014), *Ukrainske suspilstvo vid piznoho stalinizmu do khrushchovskoi «vidlyhy»* // Ukraina KhKh st.: kultura, ideolohiia, polityka. Zbirnyk statei, Vyp. 19, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, ss. 5–19.
- Promyshlennost SSSR. Statystycheskyi sbornyk (1964), «Statystyka», Moscow, 494 s.
- Direktivy XX syezda partii po pyatomu pyatiletnemu planu razvitiya SSSR na 1951–1955 roky. 9-y syezd VKP (b) – KPSS (5–14 oktyabrya 1952 g.), Dokumenty i materialy (Elektronnoye izdaniye). Skan.. OKR. obrabotka. format: Aleksandr Khanskiy (2013): available at: <http://publ.lib.ru / ARCHIVES / K / KPSS/ – KPSS.html#019> (data zvernennya 23.12.2017/)
- Malenkov G. M. (1953). Rech na pyatoy sessii Verkhovnoho Soveta SSSR, Izd-vo politicheskoy literatury, Moscow, 40 s.
- Tam samo.
- Stenogramma iyul'skogo (1957 g.) Plenuma TsK KPSS.: available at: <http://istmat.info/node/26502> (data zvernennya 25.12.2017).
- Cvih V. F. (2002), Profspilki u gromadjans'komu suspil'stvi: teoriya, metodologiya, praktika: Monografija, VPC «Kiiv's'kij universitet», Kyiv, 376 s.
- Tupicja O. L. (2008), Profspilki v politichnij sistemi suchasnogo gromadjans'kogo suspil'stva v Ukraïni: vimiri funkcionuvannja, Vid-vo DNU, Dnipropetrov's'k, 352 p.
- Baran V. K., Danylenko V. M. (1999), *Ukraina v umovakh systemnoi kryzy (1946 – 1980-i rr., Vydavnychiy dim «Alternatyva»*, Kyiv, 304 s.
- Danylenko Viktor, Laas Nataliia, Smolnytska Myroslava. – Vkazana pratsia.
- Kovpak L. (2003), *Sotsialno-pobutovi umovy zhyttia naselennia Ukrainy v druhii polovyni KhKh st. (1945–2000 rr.)*, In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, 250 s.
- Lebyna Nataliia (2015), *Sovetskaia povsednevnost: norma y anomalii: Ot voennoho kommunyzma k bolshomu styliu, Novoe lyteraturnoe obozrenye*, Moscow: available at: [https://books.google.com.ua /books?id](https://books.google.com.ua/books?id) (data zvernennia 03.01.2018).
- O merakh po dalneishei yndustryalizatsii, uluchshenyiu kachestva y snyzheniiu stoymosti stroitelstva. Postanovlenye TsK KPSS y Soveta Mynystrov SSSR. 23 avhusta 1955 h.: available at: http://www.expert-nii-kpu.ru/files/native_exp/native_m/23.08.1955h. (data zvernennia 27.12.2017).
- Otchetnyi doklad Tsentralnoho Komyteta Kommunystycheskoi partyy Sovetskoho Soiuzu XX syezdu partyy (1956). Doklad Pervoho sekretaria TsK KPSS tov. N. S. Khrushcheva. XX syezd Kommunystycheskoi partyy Sovetskoho Soiuzu. Stenohrafycheskyi otchet, Vol. 1, Hospolytyzdat, Moscow, ss. 9–130.
- O rabote professionalnykh soiuзов SSSR. Postanovlene Plenuma TsK KPSS. 16–17 dekabrya 1957 h. (1986), *Kommunystycheskaia partiya Sovetskoho Soiuzu v rezolyutsiyakh y resheniyakh syezdov, konferentsiy y plenumov TsK (1898 – 1960)*, Vol. 9. (1956–1960), 9-e yzd., dop. y yspr., Polytyzdat, Moscow, ss. 215–228.
- O razvytyy zhylyshchnoho stroitelstva v SSSR (1957), Postanovlenye TsK KPSS y Soveta Mynystrov SSSR. 31 iyulya 1957 h. № 931, *Sobranie postanovleniy pravitelstva Soiuzu Sovetskyykh Sotsyalystycheskyykh respublik (SPP SSSR)*, 9, ss. 332–348.
- Pro rozvytok zhytlovoho budivnytstva v Ukraini RSR (1957). Postanova TsK Kompartii Ukrainy ta Rady Ministriv Ukrainy RSR. 24 serpnia 1957 r. № 988, *Zbirnyk postanov i rozporiadzhen uriadu Ukrainy RSR*, 12, ss. 3–23.
- Pro zakhody po polipshenniu individualnoho zhytlovoho budivnytstva v mistakh i robochykh selyshchakh Ukrainy RSR (1959), Postanova TsK Kompartii Ukrainy ta Rady Ministriv Ukrainy RSR. 13 lypnia 1959 r. № 1094, *Tam samo*, 7, ss. 8–14.
- Postanovlenye IKh Plenuma VTsSPS «O zadachakh professionalnykh soiuзов v svyazi s resheniyamy dekabrynskoho Plenuma TsK KPSS» (Pryniato na zasedanny 8 yanvaria 1958 h.) (1958), *Deviatyi plenum Vsesoiuznoho tsentralnoho soveta professionalnykh soiuзов. Stenohrafycheskyi otchet*, Profyzdat, Moscow, ss. 184–203.
- Ob ytozhakh KhKh syezda KPSS y zadachakh profsoiuзов. Postanovlenye IV Plenum VTsSPS. (Pryniato 17 marta 1956 h.) (1956), *Biulleten Vsesoiuznoho tsentralnoho soveta professionalnykh soiuзов (Biulleten VTsSPS)*, 6, ss. 1–11.
- Polozhenye o respublikanskom, kraevom y oblastnom sovete profsoiuзов. Utverzhdeno Postanovlenyem Prezyduma VTsSPS 17 avhusta 1957 h. (1957), *Tam samo*, 16, ss. 1–4.
- Spravka o rezultatakh proverky raspredeleniya zhyloi ploshchady na predpriyatiyakh y orhanyzatsiyakh Lvovskoi oblasti y ob yspolzovanny prav FZMK v chasty raspredeleniya zhyloi ploshchady, Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy), F. 2605, op. 8, spr. 3109.
- Polozhenye o pravakh fabrychnoho, zavodskoho, mestnoho komyteta professionalnykh soiuзов. Ukaz Prezyduma Verkhovnoho Soveta SSSR ot 15 iyulya 1958 h. (1958), *Tam samo*, 15, ss. 1–4.
- O zakliuchenny kollektivnykh dohovorov na 1958 hod. Postanovlenye VTsSPS ot 23 dekabrya 1957 hoda (1958), *Tam samo*, 1, ss. 1–6.
- O zakliuchenny kollektivnykh dohovorov na 1959 hod. Postanovlenye VTsSPS ot 23 dekabrya 1957 hoda (1959), *Tam samo*, ss. 1–5.
- O zadachakh professionalnykh soiuзов po vypolneniiu resheniy KhKhII syezda KPSS. Postanovlenye VIII Plenuma VTsSPS (pryniato na zasedanny plenuma 24 noiabrya 1961 hoda (1961), *Vosmoi plenum VTsSPS. Stenohrafycheskyi otchet*, Profyzdat, Moscow, ss. 233–250.
- Spravka o vypolnenii kollektivnykh dohovorov za 1964 hod y vneseny yzmeneny v kollektivnye dohovora s uchëtom utochneniya planov na 1965 hod na predpriyatiyakh, stroikakh y v orhanyzatsiyakh Ukraynskoi SSR. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy), F. 2605, op. 8, spr. 4156.
- Pidrakhovano na osnovi tablytsi: Vvod v deistviye zhylykh domov za schët sredstv, vydelennykh po hosudarstvennomu planu po predpriyatiyam y orhanyzatsiyam, podvedomstvennykh sovetam mynystrov respublik (1961), *Narodnoe khoziaistvo SSSR v 1960 hodu. Statystycheskyi ezhehodnyk*, Hosstatyzdat, Moscow, 900 s.
- Polozhenye o zhylyshchno-bitovoi komyssey fabrychnoho, zavodskoho, mestnoho (tsekhovoho) komyteta. Utverzhdeno Prezydumom VTsSPS 8 fevralia 1951 h. (1955), *Sbornik polozheniy o komysseyakh FZMK*, Profyzdat, Moscow, ss. 19–21.

30. Polozhenye o zhylyshchno-bytovoі komysyі fabrychno-ho, zavodskoho, mestnoho komyteta. Uтверzhdeno postanovleniem Prezydyuma VTsSPS 30 dekabria 1963 h. (1964), Spravochnik profsoiuznoho rabotnyka. 1963 hod, Profyzdat, Moscow, ss. 391–393.
31. Ob yndyvdyualnom y kooperatyvnom zhylyshchnom stroitelstve. Postanovlenye Tsentralnoho Komyteta KPSS y Soveta Mynystrov SSSR. 1 yunia 1962 h.: available at: http://www.economics.kiev.ua/download/Zakony_SSSR/data03/tex15798.htm (data zvernennia 01.01.2018).
32. O dalneishem razvytyi kooperatyvnoho zhylyshchnoho stroitelstva. Postanovlenye Soveta Mynystrov SSSR ot 19 noiabria 1964 h. № 948: available at: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_6166.htm (data zvernennia 01.01.2018).
33. Lebyna Natalya. Vkaz. pratsia.
34. Spravka o rabote obshchestvennykh domovykh komytetov v hosudarstvennom zhylom fonde Zhytomyrskoi oblasti. 22 marta 1961 h. TsDAVO Ukrainy, F. 2605, op. 8, spr. 3108.
35. Ynformatsiya o rabote obshchestvennykh komytetov hoszhylfonda Odesskoi oblasti. Tam samo.
36. Skladeno na osnovi danykh: Narodnoe khoziaistvo SSSR v 1962 roku. Statystycheskyi ezhehodnyk (1963), Otvetstvennyi za vypusk S. Ya. Henyn, Statystyka, Moscow, 735 p; Narodnoe khoziaistvo SSSR v 1964 roku. Statystycheskyi ezhehodnyk (1965), Otvetstvennyi za vypusk S. Ya. Henyn, Statystyka, Moscow, 887 s.
37. Narodnoe khoziaistvo SSSR v 1964 roku.

Докашенко В. Н. Жилищная программа «оттепели» в измерении профсоюзных компетенций: политический нарратив

Статья начинается цикл публикаций, ставящих целью определение политической роли профессиональных союзов в безуспешных попытках властей «социализовать» экономику страны. Целью этой публикации есть изучение политического аспекта жилищного вопроса в СССР сквозь призму деятельности наиболее массовой организации трудящихся. Автор доказывает, что методология «оттепели» базировалась на внешнепоказательном отрицании сталинизма, поэтому акцентирование внимания лидеров «оттепели» на социальных проблемах, полученных по наследству от предыдущего режима, автоматически политизировало их сущность.

Политическая субъектность профсоюзов превращала их в активного участника процесса. Анализируется две основные формы деятельности союзов в разрешении жилищной проблемы: коллективно-договорная практика и работа жилищно-бытовых комиссий. Изучение архивных документов даёт основание утверждать, что деятельность последних носила формальный характер. Утверждается, что специфика коллективных договоров

советского периода ставила получение жилья трудящимися в зависимость от выполнения и перевыполнения ими производственных планов. Сделан вывод о том, что инициирование ФЗМК образования домовых комитетов на общественных началах было своеобразной формой вмешательства власти в личную жизнь граждан, которое ранее осуществлялось через коммунальную форму распределения жилищ, и носила всеохватывающий характер.

Ключевые слова: «оттепель», жилищный вопрос, жилищно-бытовые комиссии, коллективные договоры, политизация, «социализация».

Dokashenko V.M. The housing program of the Thaw in the measurement of Trade Unions' competences: a political narrative

The article begins a series of publications aimed at determining the political role of trade unions in the unsuccessful attempts of the Thaw leaders to “socialize” the country’s economy. The purpose of this article is to trace the political aspect of the housing problem in the USSR in the prism of the activities of the most mass organization of workers. The author argues that the methodology of the Thaw was based on the outward denial of Stalinism, so its emphasis of the Soviet community’s attention on the social problems inherited from the previous regime automatically politicized their essence.

At the same time, the political subjectivity of trade unions turned them into an active participant in the process. The two main forms of trade unions’ activity in solving the housing problem are analyzed: the collective bargaining practice and the work of housing and communal commissions. The study of archival documents confirms the formal activity of the latter. It is alleged that the specificity of the collective agreements in the Soviet period was that workers’ housing acquisition depended on the fulfillment and over-fulfillment of their production plans. It is concluded that the creation of the house committees, initiated by the trade union organizations, was a form of interference of the governmental authorities in the private life of citizens, which previously had been fulfilled as a communal form of housing distribution and had a total character.

Key words: The Thaw, housing issue, housing and communal commissions, collective bargaining, politicization, “socialization”.

Докашенко Віктор Миколайович – доктор історичних наук, професор кафедри вітчизняної та зарубіжної історії Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет. м. Бахмут Email: v.m.dokashenko@ukr.net

Рецензент: д.і.н., доц. **Пекарчук В.М.**

Статтю подано 3.10.2017.